

Ужички центар за права детета

ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ

ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ

Приредили:
Јелена Жунић-Цицварић
Радован Цицварић

Издавач:
Ужички центар за права детета

Дизајн и припрема:
Дигитал, Ужице

Тираж: 2000

Ужице, 2009

Пројекат "Активизам младих
за интеркултуралне вредности"
финансира Министарство
омладине и спорта,
Република Србија

ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ

Брошура ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ настала је као део пројекта Активизам младих за интеркултуралне вредности, који реализује Ужички центар за права детета, уз подршку Министарства омладине и спорта.

УВОД

За боље разумевање себе и свог погледа на свет потребно је да сагледамо какве су нам навике, ставови, вредности и да схватимо да другачији погледи на свет нису нужно ни бољи ни лошији од нашег. Такође, потребно је да научимо како да тај свој поглед на свет објаснимо другима и тако им помогнемо да нас боље разумеју, а за то је важно да знамо какве предрасуде и стереотипе према другим заједницама и културама постоје у нашој култури, како утичу на наше понашање према другим људима и зашто долази до дискриминације.

Важно је да разазнајемо и разумемо другачије културне реалности како бисмо били у стању да савладамо сопствени ирационални "страх од непознатог", који је узрок многих негативних ставова према другачијим културама и стиливима живота.

Интеркултурално образовање је оно образовање које уважава и подржава различитост у свим областима људског живота; промовише равноправност и људска права, обезбеђује једнаке могућности за све, супротставља се неправди и дискриминацији и залаже за вредности на којима се изграђује равноправност.

Интеркултурално образовање је процес који од сваког од нас захтева да познајемо себе и сопствену културу да бисмо били способни да разумемо културе других. Овај процес је веома изазован и обухвата рад на дубоко укореним уверењима о томе шта је добро и лоше, преиспитивању сопственог погледа на свет и сопственог живота. Будући да је интеркултурално учење процес у којем учимо како да живимо заједно у свету различитости, оно је тиме и полазна тачка изградње заједничког живота у миру.

ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ ВРЕДНОСТИ СЕ ТЕМЕЉЕ НА КОНВЕНЦИЈИ О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Конвенција о правима детета – опште информације

Конвенција о правима детета најзначајнији је документ који се бави правима деце. Ова Конвенција, први пут у историји, издваја децу као посебну категорију којој су загарантована одређена права. Конвенција о правима детета усвојена је на Генералној скупштини Уједињених нација 1989. године.

Скоро све земље света обавезале су се, прихватајући међународну одговорност, да примењују права која су овим документом загарантована. СФРЈ је Конвенцију о правима детета ратификовала 1990, а Србија је преузела обавезе из свих ратификованих међународних уговора да предузме све потребне законодавне, административне и остале мере за остваривање права признатих Конвенцијом, као и обавезу да са одредбама Конвенције упозна и одрасле и децу.

Иако не постоји право које је важније од других, четири права из Конвенције о правима детета подигнута су на виши ниво, јер без њиховог остваривања не може да се оствари ни једно друго право из овог документа. Реч је о томе да у одређеним ситуацијама поједино право може бити веома важно. Због тога се ова права називају принципи:

- **право на живот, опстанак и развој** (члан 6): свако дете има неотуђиво право на живот, а држава има обавезу да обезбеди његов опстанак и развој;
- **право на недискриминацију** (члан 2): сва права примењују се на сву децу без дискриминације (без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго уверење, национално, етничко, или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља);
- **право на најбољи интерес детета** (члан 3): сви поступци који се тичу детета предузимају се у складу са његовим најбољим интересом;
- **право на партиципацију** (члан 12): дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се тичу.

Права нису нешто што одрасли дају деци, што деца треба да заслуже, већ их деца стичу самим рођењем и то им нико не може одузети.

ВАЖНО ЈЕ УЧИТИ О ПРАВИМА ДЕТЕТА КАКО БИСТЕ ЗНАЛИ ШТА СВЕ МОЖЕТЕ УЧИНИТИ А ШТА НЕ СМЕТЕ КАКО НЕ БИСТЕ НАРУШАВАЛИ СЛОБОДУ ДРУГОМ. ТУ СУ ГРАНИЦЕ И ОДГОВОРНОСТИ У ОСТВАРИВАЊУ ПРАВА: ОСТВАРИВАЊЕМ СОПСТВЕНИХ ПРАВА НЕ СМЕМО УГРОЖАВАТИ ПРАВА ДРУГИХ!

КУЛТУРНЕ РАЗЛИКЕ У СРБИЈИ

Људи су различити на многе начине и могу се идентификовати по многим критеријумима: роду, старости, физичким обележјима, сексуалној оријентацији, способности, интересима, стандарду живота, веровањима... Оријентисаћемо се на културне, социјалне и етичке разлике. Размотрићемо међусобни однос људи различитих по начину живота, вредностима и културама и односе између већине и мањине у нашим друштвима.

Држава Србија је мултикултурно друштво. Становници Србије су Срби, Црногорци, Албанци, Аустријанци, Бошњаци, Бугари, Буњевци, Власи, Горанци, Грци, Данци, Египћани, Енглези, Италијани, Јевреји, Кинези, Мађари, Македонци, Муслимани, Немци, Норвежани, Пољаци, Роми, Румуни, Руси, Русини, Словаци, Словенци, Турци, Украјинци, Финци, Французи, Хрвати, Цинцари, Чеси, Швајцарци, Швеђани.

Становници Србије говоре српски, албански, мађарски, бугарски, босански, влашки, грчки, дански, енглески, италијански, јеврејски, кинески, македонски, немачки, норвешки, пољски, ромски, румунски, руски, русински, словачки, словеначки, турски, украјински, француски, холандски, хрватски, цинцарски, чешки, шведски језик.

Становници Србије припадају различитим верским заједницама: исламској, јудаистичкој, католичкој, православној, протестантској, или су следбеници различитих култова као што су Харе Кришна, Сцијентологија и сл. Међутим, неки становници Србије не припадају ниједној верској заједници, већ су агностици или атеисти.

У Србији велике разлике постоје и у погледу етничке хомогености насеља. Нека су насеља етнички хомогена, а нека веома хетерогена. Такође, становници Србије се разликују и по многим другим обележјима. На пример, градско становништво се разликује од сеоског, мушкарци од жена, млади од старих, богати од сиромашних, досељеници (избеглице, расељена лица, мигранти) од староседелаца, школовани од нешколованих... Неке од тих разлика могу и пожељно је да се смање (велике разлике у богатству, школованости, друштвеном положају), али неке не могу лако, нити треба да се изгубе (Ј. Врањешевић, З. Трикић, 2005).

Готово свака држава изграђена је на интеграцији различитих култура. У Европи, једино би се Исланд могао "похвалити" монокултуралним друштвом, но и тамо долази до промена. Ако је разноликост уобичајена у нашим друштвима, зашто наилазимо на толику одбојност према људима које сматрамо другачијима?

Заштита националних мањина

Укупном броју становника Србије најзаступљенији су Срби. Етничка заступљеност није географски равномерно распоређена, па у појединим деловима наше земље неке друге етничке групе чине већину становништва. На пример, у Сјеници или у Новом Пазару Бошњаци чине већину становништва, а Срби мањину; у Босилеграду Бугари чине већину, а Срби мањину; у Бујановцу, Албанци чине већину а Срби мањину.

Некада су односи између мањинског и већинског становништва оптерећени проблемима. Попут других, и наша држава настоји законом да заштити мањинске групе, а на свима нама је да настојимо да се те законске одредбе спроводе и да се спречи насилно решавање проблема који могу настати уколико се те норме не уважавају.

Закон одређује националну мањину као "сваку групу држављана" која је по бројности довољно репрезентативна да припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом наше земље. Та група разликује се од већине становништва по обележјима као што су језик, култура, порекло или вероисповест. Припадници националне мањине ова обележја негују и одржавају свој колективни идентитет.

Као припадник националне мањине, свако има право да употребљава свој језик и писмо, приватно и јавно. На територији општине где традиционално живе њени припадници, језик и писмо мањине могу бити у равноправној службеној употреби. Ако удео припадника националне мањине у укупном броју становника достиже до 15 %, паралелна употреба језика и писма је обавезна. Припадници националних мањина имају право на потпуно и непристрасно информисање на свом језику, било путем државних медија (који су по закону обавезни да обезбеде одређен простор за емисије на језику мањина), било преко медија које су основали припадници националне мањине. По закону, држава је дужна да створи услове за образовање на језику припадника националних мањина у предшколским установама и основним и средњим школама. Док не створи услове за остварење тог права, држава је дужна да обезбеди двојезичну наставу или изучавање језика мањина са елементима њихове националне историје и културе. У сваком случају учење српског језика је обавезно. Припадници мањина имају право да оснују и одржавају приватне образовне установе, школе или универзитете, где ће се образовање организовати на језицима националних мањина или двојезично.

Избеглице и расељена лица

Избеглице су сва лица која су услед притиска власти у другим републикама, претње геноцидом, прогона и дискриминације због њихове верске и националне припадности или политичког уверења била принуђена да напусте своја пребивалишта и избегну на територију Републике Србије.

Расељена лица су особе које су од почетка бомбардовања, марта 1999. године до данас побегле са Косова и сада живе у другим крајевима Србије.

Избеглице имају право на запошљавање и школовање у складу са законом. Држава је обавезна да обезбеди заштиту личних, имовинских и других права избеглица.

Особе са хендикепом

Особе са менталним или физичким хендикепом данас чине више од 10% становништва Србије. Њихов положај је веома тежак, а непостојање одговарајућих законских прописа само је један разлог за то. Проблем је и у социјалној

дискриминацији којој су свакодневно изложени. Међународне конвенције које је потписала наша земља предвиђају право особа са хендикепом на образовање у редовним школама као правило, а у специјалним школама као изузетак. Неадекватна законска регулатива и неприлагођеност наших школа потребама деце са телесним инвалидитетом (превоз до школе, приступне рампе), као и потребама деце са чулним оштећењима (уџбеници писани Брајевом азбуком, звучна литература), имају за последицу то да се огромна већина ове деце уписује у специјалне школе. Наставни планови у њима често су поједностављени, па ученици, иако нормалних интелектуалних способности, не могу да стекну знање потребно за наставак образовања у средњим школама.

Према истраживањима, половина особа са хендикепом у нашој земљи никада не заврши основну или средњу школу!

Сексуалне мањине

Израз "хомосексуалност" означава сексуалну склоност према властитом полу. Иако се највише везује за мушкарце, хомосексуалност може бити и женска. У зависности од степена либералности друштва, на хомосексуалност се гледа као на злочин, грех, болест или нормално понашање. Право на сексуалну оријентацију једно је од основних људских права, што је и законски од скора регулисано у Србији.

Сексуална оријентација је емоционалне и сексуалне везаности за пол. Постоје различити облици сексуалне оријентације – хетеросексуалност (према особама другог пола), хомосексуалност (према особама истог пола), бисексуалност (према особама оба пола), и транссексуалност (код особа које осећају као да су рођене у погрешном телу, па се, како би постигле склад између свог тела и свог ума, често подвргавају операцији промене пола).

Постоје бројне теорије о настанку и развоју нечије сексуалне оријентације. Иако неки сматрају да се оријентација развија током целог живота једне особе, већина научника се слаже у томе да је она резултат сложеног деловања биолошких фактора и да је одређена пре него што дете напуни годину дана.

Хомофобија је ирационалан страх који неки међу нама осећају од особа које су хомосексуално опредељене. Хомофобија настаје услед недовољног познавања

појма хомосексуалности. Хомофобију обично прате бројне предрасуде: тврдња да лезбијке мрзе мушкарце; веровање да је сексуална оријентација ствар избора, иако се код већине људи она формира одмах по рођењу, без претходног сексуалног искуства; веровање да се сексуална оријентација може променити медицинском терапијом, иако је познато да им никаква терапија у томе није помогла; веровање да је хомосексуалност болест, иако је неколико деценија научног изучавања показало да она није повезана са било каквим физичким или менталним поремећајима; веровање да се хомосексуалци понашају другачије од хетеросексуалаца, иако су и хомосексуалци, као и хетеросексуалци, веома разноврсна групација која се, осим сексуалне опредељености, не понаша другачије од осталих; веровање да је сида раширенија међу хомосексуалцима него међу хетеросексуалцима, иако ризик од инфекције вирусом ХИВ више зависи од нечијег понашања, него од сексуалне оријентације (Ј. Врањешевећ, З. Трикић, 2005).

ЗНАЧАЈ ОБРАЗОВАЊА ЗА УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИКА

Закон сваком грађанину наше земље гарантује једнакост без обзира на национално порекло, језик, веру и друге индивидуалне и групне разлике. Грађане треба научити не само како да поштују сопствене културне норме и вредности, већ и како да уважавају права својих суграђана који су у том погледу различити.

Сопствену културу свесно или несвесно учимо од самог рођења. У породицама чији су родитељи пореклом из различитих култура, деца могу истовремено да науче два различита језика, да познају и празнују различите верске празнике. У осталим ситуацијама у којима нисмо тако непосредно изложени култури различитој од наше, ту другу културу учимо другачије. Природно је да на сваку новину, на све што је неуобичајено, различито од онога на шта смо навикли, реагујемо са пуно опреза, па чак и страхом. Тек кроз контакт са тим непознатим особама можемо боље да их упознамо и разумемо, а упознајући их и да сазнамо шта нас све повезује, а не само по чему смо различити и шта нас дели.

У односу на начин на који се у једном друштву развијају демократске вредности, толеранција и уважавање различитости, разликујемо:

- Друштво које "уводи" толеранцију: прописује образовне садржаје који воде толерантном понашању; уводи културолошке разлике у образовни

контекст; прописује време, место и начин за "рад на толеранцији"; прописује мере и казне за нетолерантно понашање;

- Друштво које развија и негује толеранцију као једну од врховних вредности; развија разне форме и нивое образовања за толеранцију; ствара друштвене услове и околности за развој толеранције; мења цео друштвени контекст и прилагођава га визији толерантног друштва.

РАЗУМЕВАЊЕ КУЛТУРНИХ И ИНДИВИДУАЛНИХ РАЗЛИКА КУЛТУРА

Значење речи култура

Кад чујемо реч култура, најчешће прво помислимо на позориште, књигу, концерт, односно, на разне облике елитне културе. Међутим, култура има и много шире значење. Свака људска заједница развија своју културу која се препознаје по томе:

- како њени припадници разликују добро од лошег;
- како организују односе у породици, а како односе између жена и мушкараца;
- како опајају време;
- које традиције сматрају значајним;
- којим језиком говоре;
- која правила поштују приликом припремања и узимања хране и пића;
- како размењују информације;
- како распоређују друштвену моћ и ко њоме располаже;
- како реагују на друге културе;
- каква је улога религије у друштвеном животу.

Културу бисмо могли да упоредимо са леденим брегом. Као код леденог брега где видимо само врх над водом а оно испод само наслућујемо, и неки састојци културе су врло видљиви и лако препознатљиви, а неке је тешко уочити.

Само мали део тог леденог брега је изнад водене површине, а подупиरे га много већи део испод површине. Иако невидљив, тај скривени део је моћна основа сваке културе. Горе, изнад површине, лако уочавамо особености неке културе у архитектури, музици, језику, начину одевања, кухињи и сл. Далеко испод

су дубински елементи као што су историја (сећања) групе људи који граде и деле дату културу, норме понашања, вредности које уважавају и претпоставке о свету, природи и времену, које се не морају видети на први поглед.

Лако нам је да уочимо видљиве разлике између културе којој припадамо и неке друге културе, али је много теже да разумемо на чему се те уочљиве разлике заснивају (Ј. Врањешевић, З. Трикић, 2005).

Упркос разликама, бољем разумевању култура доприноси и уочавање сличности које међу њима постоје. Иако бескрајно различите, све људске културе имају и нека заједничка својства, заједничке именитеље које је могуће препознати у свакој од њих.

МОГУЋЕ БАРИЈЕРЕ У ИНТЕРКУЛТУРАЛНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ

У интеркултуралној комуникацији често се сударамо с невидљивим зидовима – баријерама које отежавају, а често и онемогућавају разумевање. Неке од баријера:

1. **Претпоставка о сличностима** је први камен спотицања. Кад не поседујемо довољно информација о другој култури, природно је да претпоставимо сличности а не разлике. Међутим, уколико се у комуникацији с људима који потичу из друге културе искључиво понашамо у складу с претпоставком о сличностима, суочићемо се с потешкоћама или доживети низ изненађења и непријатности. Опасност је у томе што, због претпостављене сличности, нисмо у стању да увидимо значајне разлике. Зато је најбоље да у сусрету с новом културом ништа не претпостављамо, већ да питамо и да се информишемо о томе какви обичаји и норме постоје у датој култури.

Познат је случај једне Данкиње која је у Америци ухапшена због занемаривања детета. Она је провела две ноћи у затвору јер је испред ресторана на Менхетну оставила своју бебу у колицима. Наиме, у Данској је сасвим нормално да родитељи док ручају оставе своју децу да спавају у колицима испред ресторана, али то није случај и у Америци где су забринуте грађани, видевши то, одмах позвали полицију.

2. Коришћење различитих језика и стилова комуникације је други камен спотицања. Погрешно превођење/разумевање речи, израза и фраза у ситуацији вишејезичне комуникације може да доведе не само до погрешне процене намера других особа већ и до сасвим нетачне процене друге стране као неискрене, непоштене, арогантне, агресивне или злонамерне.

3. Погрешне интерпретације невербалних порука су трећи камен спотицања. Невербални знаци (поруке) могу да носе различито значење у различитим културама. Поред тога, у појединим културама невербалним знацима се придаје више пажње и они имају већи значај у комуникацији него што је то случај у другим културама. Погрешне интерпретације невербалних порука у интеркултуралној комуникацији могу да створе веће проблеме и од самог језика. Поједине невербалне знаке и симболе (гестови или покрети тела) је лакше уочити, док је друге (просторна дистанца или третирање времена) много теже идентификовати. Постоје бројни примери како невербалне поруке могу бити погрешно интерпретирани. Ово су само неки од њих:

Гестови имају важну улогу у комуникацији, али њихово значење може бити врло различито. Рецимо, спојени палац и кажипрст у виду круга је гест који се у Француској користи да означи нулу или нешто што нема вредност, у САД-у се исти гест користи као ознака да је нешто прихватљиво и у реду, у Бразилу овај гест има увредљиво па чак и опсцено значење, док је исти гест у Јапану ознака за новац. Подигнути прсти у облику латиничног слова В у неким земљама су симбол за победу, док у Великој Британији овај гест има увредљиво значење.

Контакт очима се различито користи у комуникацији. Саговорник се приликом комуникације гледа директно у очи у арапским земљама, Латинској Америци и Јужној Европи, док људи из Азије и Северне Европе у комуникацији углавном користе само површан поглед или га у потпуности избегавају. Док Енглези ретко одржавају контакт очима током разговора, у Француској је контакт очима чест и веома интензиван.

Тишина у комуникацији се такође различито интерпретира. У неким културама, као што је Кина, она је знак поштовања и пожељна је, док се у Аустралији ћутање третира као знак стидљивости или незаинтересованости.

Однос према времену се разликује од културе до културе. Време се различито и схвата (циркуларно или линеарно) и користи; на пример: чињеница да је пословни

састанак заказан за 10 сати и 30 минута може да има различито значење. У Немачкој, Енглеској и Јапану се очекује да дођете и пре заказаног времена. У Француској и Шпанији ће вам толерисати кашњење. У Русији и Саудијској Арабији ће тестирати ваше стрпљења па је могуће да састанак почне и са великим закашњењем.

Однос према простору се такође разликује. Дистанца која се заузима приликом разговора са непознатом особом разликује се од културе до културе. У арапским земљама је дистанца између припадника истог пола много мања него у европским земљама или Северној Америци. На пример, просторна дистанца у Француској је мања него у Немачкој или Великој Британији. Уколико неко прекрши ово неписано правило, изазваће, у најмању руку, nelaгодност у комуникацији.

Корисно је и информисати се о специфичним веровањима, навикама и обичајима који су на снази у појединим културама а који се исказују и на невербалан начин. Зато на пример, није на одмет знати:

- У Јапану је важно завити поклон, али никако у бели папир јер се бела боја везује за смрт;
- На Тајланду не треба помиловати дете по коси јер се тиме угрожава душа детета која се настанује у глави;
- Број 17 је несрећан у Италији а број 14 у Јапану;
- У арапским земљама се једе искључиво десном руком (лева рука се сматра нечистом јер се користи за одржавање хигијене) а за домаћина је увредљиво уколико поједете сву храну из тањира јер остаци хране симболишу обиље.

4. Предрасуде и стереотипи су четврти камен спотицања. О предрасудама и стереотипима детаљније на наредним странама.

5. Тенденција да вреднујемо је пети камен спотицања. Људи су склони да своју културу и свој начин живота третирају као природно стање ствари и да о другима просуђују полазећи од сопствених културних стандарда. Када не поседујемо довољно информација о другој култури, ми обично одобравамо (или не одобравамо) поступке и изјаве људи из других култура поредећи их искључиво са стандардима који потичу из наше културе и нашег начина живота. (Не каже се без разлога да "ствари не видимо онаквим какве јесу, већ онаквим какви смо ми.") Да би се успоставила успешна интеркултурална комуникација и разумевање,

потребно је да будемо отвореног ума и да ставове и понашања људи из других култура истражимо гледајући их управо с њихове тачке гледишта (Водич за унапређење интеркултуралног образовања, 2007).

ОД СТЕРЕОТИПА ДО ДИСКРИМИНАЦИЈЕ - РАЗЛИКЕ КАО ПОТЕНЦИЈАЛНА ПРЕТЊА

Суштина принципа недискриминације, члана 2 Конвенције о правима детета, је да се сва права примењују на свако дете, без изузетка, и да је обавеза државе да деци пружи заштиту од било ког облика дискриминације. Недискриминација се заснива на основном начелу савременог права о једнакости свих људи. Свака држава дужна је да спречава и санкционише дискриминацију да би обезбедила остваривање међународно гарантованих људских права.

Дискриминација је свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на неком недозвољеном разлогу и има за циљ или последицу угрожавање или онемогућавање људских права и основних слобода.

Конвенцијом се забрањује дискриминација по више основа: према раси, боји, полу, језику, религији, политичким или другим уверењима, националном, етничком или социјалном пореклу, имовинском стању, онеспособљености, рођењу или другом статусу детета, његових родитеља, законских старатеља или чланова породице.

Пут ка дискриминацији - стереотипи и предрасуде

Сви ми припадамо различитим групама истовремено, било да смо тога свесни или не. Али кад једном постанемо свесни да припадамо некој групи (полу, узрасту, навијачима неког тима, обожаваоцима неког певача, занимању, народу, вери, често се догађа да све друге, оне које не припадају баш тој групи, доживљавамо као некако погрешне, понекад од њих зазиремо...

Људи су склони да понашања која су им нова и непозната проглашавају за НЕОБИЧНА – само зато што су њима необична. Од тога па до уверења да су та понашања некако ПОГРЕШНА, да са онима који се тако понашају нешто није у реду, често је само један корак...

Када направимо тај један корак дошли смо до ПРЕДРАСУДЕ. Предрасудама често попуњавамо "рупе" у свом не/знању о другима и не/разумевању оних који су другачији од нас. Пошто их не познајемо и не разумемо, понекад почињемо да их се плашимо. А од предрасуде и страха до дискриминације (односно ускраћивања једнаких права другима) још је један корак. Одатле па до НАСИЉА према онима који су другачији, такође је још један корак (Н. Вучковић-Шаховић, Ј. Врањешевећ, В. Дејановић, 1999).

Стереотипи (генерализације) су уопштене представе о особинама припадника/ца неке групе. Примењују се на сваког појединца из групе. Могу бити позитивни и негативни. На пример, позитиван стереотип је да сви дечаци воле фудбал, а негативан да су све плавуше глупе. Ако је стереотип позитиван, угрожава право неког припадника групе на различитост; а ако је стереотип негативан, угрожава све припаднике групе.

Један од разлога формирања стереотипа је што нам је тако – лакше! Улажемо мањи напор него када бисмо стварно покушали да упознамо припаднике неке групе.

Стереотипи често доводе до предрасуда - негативних ставова према припадницима неке групе (народима, појединцима, институцијама...). Предрасуде су праћене снажним емоцијама, тешко се мењају и могу да утичу на понашање људи. Дискриминација је понашање које проистиче из предрасуда (на пример, уколико неко има предрасуде према припадницима одређене етничке групе, може да одбије да ради са њима).

Шта је још потребно знати о предрасудама и стереотипима?

Свест о сопственим предрасудама и стереотипима је неопходан корак у њиховом превазилажењу!

Све врсте етикетирања, стереотипног мишљења и предрасуда представљају опасност у комуникацији зато што појединцима укидају право на индивидуалност. И позитивни и негативни стереотипи су опасни пошто нам укидају право да будемо другачији и своји и представљају оптерећење и ограничење (на пример, од деце коју смештамо у категорију "паметни" или "одговорни" увек много више очекујемо, што за њих може представљати велико оптерећење.

Дискриминација се често назива и предрасуда у акцији!

То шта мислимо о појединцу/групи, утиче на начин на који се према њима понашамо. Уколико мислимо да је нека група лоша, онда оправдавамо и дискриминацију припадника те групе, тј. ускраћивање права (нпр. на основу уверења да су ромска деца прљава, мислимо да је "у реду/оправдано" да им се забрањује улаз на базен, док је деци из других група улазак дозвољен и без претходне провере њиховог нивоа хигијене).

Дискриминација може бити заснована на различитим недозвољеним разлозима, као што су припадност одређеној раси (расизам), конфесији (конфесизам), старосној доби (ејџизам), етничкој групи (етницизам) или нацији (национализам), употреба одређеног језика (лингвизам), или постојање неког телесног недостатка (ејблизам).

Дискриминација може бити намерна и ненамерна.

- Намерна дискриминација подразумева свесно угрожавање нечијих права. На пример, намерна дискриминација видљива је када поједине компаније захтевају од жена да се, приликом запошљавања, обавезу да неће рађати децу у наредних неколико година, или нпр. на рођендан су позвана сва деца из разреда осим ромске деце.
- Ненамерна дискриминација се дешава случајно, односно, не постоји жеља да се неко угрози. Често нисмо свесни дискриминаторског понашања зато што имамо најбоље намере, међутим упркос тим намерама, резултат је акција која прави разлику између група и једну групу фаворизује (нпр. у вртићима се дешава да васпитачица узме аутић из руке девојчице и да је дечаку, а да од дечака узме лутку и да је девојчици, пошто сматра да је у најбољем интересу деце да се играју оним играчкама које су традиционално "за дечаке" или за "девојчице").

Узимајући у обзир ко врши дискриминацију, говоримо о индивидуалној, институционалној и структуралној дискриминацији.

- Индивидуална дискриминација је када припадник једне групе дискриминише припадника неке друге групе (на пример, наставници

очекују да девојчице буду тише и мирније на часу од дечака; у домаћинству још увек постоји строга подела на мушке и женске послове).

- Институционална дискриминација је када институција дискриминише припаднике неке групе (различита новчана награда у женској и мушкој конкуренцији на Вимблдону; забрана приступа женама на Свету гору).
- Структурална дискриминација је када не постоји намера институције да дискриминише припадника/цу неке групе, али то се ипак дешава (особама у инвалидским колицима није забрањен приступ у нпр. позориште, биоскоп и сл. али физичке баријере (непостојање адекватног прилаза) су препрека за њихов улазак).

Врсте дискриминације

- **Расизам** – неједнак третман људи у односу на расу којој припадају.
- **Сексизам** - неједнак третман људи у односу на пол.
- **Класизам** - неједнак третман људи у односу на класу, тј. друштвени слој из којег потичу и којем припадају.
- **Хетеросексизам** – неједнак третман људи у односу на старосну групу којој припадају.
- **Дискриминација заснована на религијској припадности** - неједнак третман људи у односу на религијску припадност.
- **Дискриминација особа са сметњама у развоју** – неједнак третман људи у односу на способности на физичком, менталном и емоционалном плану.
- **Дискриминација у односу на узраст** – неједнак третман људи у односу на узраст. Овом дискриминацијом може да буде погођена и популација младих (недовољно су компетентни за поједине послове, теже добијају визе) као и популација старијих особа (одбијају се за поједине послове, не могу да конкуришу за кредит и сл.).

Без обзира о којој врсти дискриминације је реч, све оне имају у себи нешто заједничко: неједнак третман група на основу уверења да су неке групе "заслужиле" бољи третман, пошто су на било који начин супериорније. На тај начин се крши основно начело једнакости, по којем су:

- сви људи једнако вредни и мају једнаки третман;
- људи из различитих група једнако поштовани;

- институције у друштву демократске, тј. омогућују свим људима једнаке шансе и могућности.

Етноцентризам

Етноцентризам представља поглед на свет у којем се примат даје сопственој култури, тј. подразумева се да је све оно што чини сопствену културу "нормално" и "право", док се све остале културе занемарују. Етноцентризам подразумева да мислимо да су ставови, норме и вредности наше културе универзалне и једине исправне, тако да очекујемо да их и друге културе прихвате.

Уколико се друге културе опиру прихватању тих вредности, тим горе по њих и то нам обично служи као оправдање за дискриминацију припадника тих култура. Начин на који видимо свет око себе, начин на који доносимо закључке и процењујемо друге у етноцентричном погледу на свет, прилично је поједностављен и одвија се по принципу "или – или". Контакти са другим културама су обележени стереотипима и предрасудама, углавном негативним. На различитост се гледа као на нешто што угрожава и што је претеће. То доводи до све већег затварања у односу на друге који су различити, до смањења контаката, што онда доводи до пораста негативних стереотипа, пошто се губи прилика да се кроз искуство ти стереотипи изгубе или промене.

РАЗЛИКЕ КАО ПОДСТИЦАЈ ЗА РАЗВОЈ - РАЗВОЈ ИНТЕРКУЛТУРНЕ ОСЕТЉИВОСТИ

Превазилажење етноцентризма и уважавање различитих култура и њихових посебности, неопходан је услов за интеркултурално образовање и тај процес се одвија кроз шест стадијума:

1. **Порицање** – Особа у овој фази пориче да постоје културне разлике, а чак и ако дозволи себи да примети поједине културне различитости, одбија било какву могућност постојања дискриминације на основу тих различитости. Особа се понаша као да проблем не постоји.

2. **Отпор** – Особа у овој фази примећује различитости, али на њих гледа као на

нешто претеће и угрожавајуће. Све што је различито од сопствене културе етикетира се негативно, тако да ову фазу обележава појава "негативних стереотипа". Ти стереотипи могу да се односе на пол, расу, религијску припадност, националност, односно на било какву разлику. У овој фази се такође јавља и претпоставка о супериорности сопствене групе, која чак не мора ни да укључује негативно етикетирање других, већ је довољна као претпоставка на основу које се особа осећа добро.

3. **Минимизација** – Културне различитости се примећују и не етикетирају се више негативно, али се на њих гледа као на нешто што је релативно неважно у односу на много важније ствари као што су културне сличности.

4. **Прихватање** – У овој фази особа прихвата и уважава културне различитости. На различитост се гледа као на основни и неопходни део међуљудских односа. Различитости се не вреднују - једноставно се прихвата њихово постојање.

5. **Адаптација** – Разумемо погледе на свет који се сасвим разликују од наших и разумемо вредности других култура, иако су различите од вредности наше културе.

6. **Интеграција** – Особа у овој фази није само мултикултурална у смислу да је осетљива за друге културе, већ је у исто време у стању да се одвоји, дистанцира од било ког културног контекста (укључујући и свој). Особа има доживљај припадности својој култури, али је то не ограничава да своја искуства, вредности и поглед на свет сагледава независно од културног контекста. Она је у исто време и део културног контекста и независна од њега.

Фазе од монокултуралног до интеркултуралног образовања

1. фаза - **Монокултуралност** значи да сви садржаји који се нуде и презентују у некој средини, заједници, друштву, осликавају доминацију једне културе.

2. фаза - **Толеранција** на овом нивоу значи "трпљење" различитости. Бити толерантан, на овом нивоу, значи да иако постоји завист, инат, отпор према другима они се ипак, мада нерадо прихватају. Разлике се подносе, али се суштински не уважавају.

3. фаза - **Прихватање** значи да се разлике уочавају, али се њихов значај нити негира нити посебно истиче. Ниво прихватања је важан, пошто представља први корак ка интеркултуралности.

4. фаза - **Поштовање** значи да се разлике уважавају и вреднују као неопходне и пожељне. На разлике се гледа као на основно полазиште у многим друштвеним збивањима и процесима.

5. фаза - **Афирмација**, солидарност и критика представљају ниво на којем је присутна вишеструка размена различитости у функцији општег развоја и побољшања функционисања заједнице, друштва. На овом нивоу, за разлику од претходних, конфликт се не избегава, већ се прихвата као прилика за развој. Заједнице, друштва на овом нивоу брину о једнакости и друштвеној правди. Пошто су ове основне вредности међу различитим групама дијаметрално супротстављене, конфликт је често неминован (Ј. Врањешевић, З. Трикић, 2005).

Интеркултурално образовање

Интеркултурално образовање оснажује појединце да разумеју, уважавају и цене културне разлике и сличности, као и да уваже доприносе различитих етничких, расних и социоекономских група. Различите културе се приказују реалистично и на начин који указује на допринос и вредности сваке од њих.

Циљеви интеркултуралног образовања су да:

- промовише услове који воде плурализму у друштву кроз повећање осетљивости за сопствену културу и подсећа децу на чињеницу да постоје други начини поступања и други вредносни системи;
- код деце развија поштовање за животне стилове који се разликују од њиховог да би могли да разумеју и цене једни друге;
- култивише посвећеност равноправности оспособљавајући децу да одговорно (на основу познавања чињеница) праве изборе и предузимају акције усмерене против дискриминације и предрасуда;
- уважава сличности и различитости у погледу вредности и оспособљава сву децу да говоре у своје име и да артикулишу своју културу и историју.

Млади људи су битан извор за интеркултурално образовање!

Млади ће у великој мери, бити будући грађани интеркултуралних друштава. Интеркултурално образовање деце и младих:

- помаже им да постану способни да препознају неједнакост, неправду, расизам, стереотипе и предрасуде;
- даје им знање и способности које ће им помоћи да примене ове механизме када се с њима буду сусретали у друштву.

Појмови које треба знати:

Ксенофобија је реч грчког порекла која значи: "страх од странаца". Овде имамо чисти пример зачараног круга: Бојим се оних који су другачији јер их не знам, а не знам их јер их се бојим. Слично дискриминацији и расизму, ксенофобија се храни предрасудама и стереотипима, премда произлази из несигурности и замишљеног страха од "других". Тај страх често прелази у одбацивање, непријатељство или насиље против особа из других земаља или припадника мањина.

Нетолеранција (нетрпељивост) је недостатак поштовања за туђе навике и веровања. Осликава се у томе што неко није вољан допустити другим људима деловати на другачији начин или имати другачија мишљења. Може значити да су људи искључени или одбачени због вере, њихове сексуалности, или чак због одеће и фризуре.

Толеранција (дефиниција UNESCO) је поштовање, прихватање и уважавање богатства различитости у нашим културама, наша форма изражавања и начин да будемо људи. Она је заснована на знању, отворености, комуникацији и слободи мишљења, савести и уверењу. Толеранција је хармонија у различитостима. То није само морална дужност, то је такође политички и законит захтев. Толеранција, врлина која мир може учинити могућим, доприноси мењању културе рата у културу мира.

Толеранција није концесија, добродушност или попустљивост. Толеранција је, изнад свега активан став подстакнут признањем универзалних људских права и

фундаментална слобода других. Никако се не може користити као оправдање за кршење фундаменталних вредности. Толеранција треба да је примењива од појединаца, група и држава.

Толеранција је одговорност која носи људска права, плурализам (укључујући културни плурализам), демократију и владавину закона. Она укључује одбацавање догматизма и апсолутизма и потврђује стандарде постављене у инструментима интернационалних људских права. Доследно поштовање људских права, бити толерантан, не значи толерисање социјалних неправди или одбацавање или слабљење туђих уверења. То значи бити слободан, чврсто се држати својих уверења и прихватати да се и други држе својих. То значи прихватање чињенице да људска бића, природно различита у својим наступима, ситуацијама, говору, понашању и вредностима имају право да живе у миру и да буду какви јесу. Такође значи да се нечија виђења не наметну другима.

Антисемитизам је комбинација моћи, предрасуда, ксенофобије и нетолеранције према Јеврејима. Овај облик верске нетрпељивости води до дискриминације појединаца као и прогона Јевреја као skupине. Најстрашнија манифестација антисемитизма дошла је с Хитлером и нацистичком идеологијом о расној чистоћи. Током холокауста, шест милиона Јевреја умрло је у концентрационим логорима.

Расизам је темељен на повезаним уверењима да су људске карактеристике, способности, итд. одређене расом, те да постоје супериорније и инфериорније расе. Логично, прихватајући овај аргумент, морате веровати да постоје различите људске расе. Расизам током времена мења облик и чак се може звати и другим именима у различитим местима. Он је концепт супериорности који је тако опасан – супериорности једне људске заједнице над другом.

Почнемо ли веровати у супериорност, тада, дајемо тиху или гласну подршку: убијању 400 000 Рома током нацизма; масакрима и деструкцијама читавих заједница у бившој Југославији у име "етничког чишћења"; чувању послова и услуга за одређене групе у друштву; "Европа Европљанима", "Француска Французима", "Русија Русима" итд.; "Алжир је за Алжирце – зашто се сви не врате тамо", "Турска је за Турке – зашто се сви тамо не врате", итд. Интеркултурално образовање се темељи на потпуном одбацавању ових теорија и уверења. Врста је људска. Само је једна раса: људска!

З А П А М Т И Т Е :
Нема супериорних и инфериорних култура!
Различито не значи лошије, већ другачије!
Видети различитости значи видети позитивно!

ЗАКОН О ЗАБРАНИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ - изводи

Овде су наведени неки занимљиви чланови Закона о забрани дискриминације. Цео текст закона може да се скине са сајта Народне скупштине:

www.parlament.gov.rs

Члан 18.

Дискриминација постоји ако се поступа противно начелу слободног испољавања вере или уверења, односно ако се лицу или групи лица ускраћује право на стицање, одржавање, изражавање и промену вере или уверења, као и право да приватно или јавно изнесе или поступи сходно својим уверењима.

Члан 20.

Дискриминација постоји ако се поступа противно начелу равноправности полова, односно начелу поштовања једнаких права и слобода жена и мушкараца у политичком, економском, културном и другом аспекту јавног, професионалног, приватног и породичног живота. Забрањено је ускраћивање права или јавно или прикривено признавање погодности у односу на пол или због промене пола. Забрањено је и физичко и друго насиље, експлоатација, изражавање мржње, омаловажавање, уцењивање и узнемиравање с обзиром на пол, као и јавно заговарање, подржавање и поступање у складу са предрасудама, обичајима и другим друштвеним обрасцима понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, односно стереотипних улога полова.

Члан 21.

Сексуална оријентација је приватна ствар и нико не може бити позван да се јавно изјасни о својој сексуалној оријентацији. Свако има право да се изјасни о својој сексуалној оријентацији, а дискриминаторско поступање због таквог изјашњавања је забрањено.

Члан 22.

Забрањено је дискриминисати дете, односно малолетника према здравственом стању, брачном, односно ванбрачном рођењу, јавно позивање на давање предности деци једног пола у односу на децу другог пола, као и прављење разлике према здравственом стању, имовном стању, професији и другим обележјима друштвеног положаја, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, односно старатеља и чланова породице.

Члан 27.

Забрањена је дискриминација лица или групе лица с обзиром на њихово здравствено стање, као и чланова њихових породица. Дискриминација из става 1. овог члана постоји нарочито ако се лицу или групи лица због њихових личних својстава неоправдано одбије пружање здравствених услуга, поставе посебни услови за пружање здравствених услуга који нису оправдани медицинским разлозима, одбије постављање дијагнозе и ускрате информације о тренутном здравственом стању, предузетим или намераваним мерама лечења или рехабилитације, као и узнемиравање, вређање и омаловажавање у току боравка у здравственој установи.

ТО ЗНАЧИ ДА... те овај Закон штити од свих облика дискриминације чак и кад си на школској пракси или ако радиш преко омладинске задруге.

ТО ЗНАЧИ ДА... нико не сме да те тера да припадаш вероисповести којој не желиш, нити да ти забрани да пређеш у неку другу веру. Исто тако, нико нема право да те понижава или малтретира ако си атеиста, односно не желиш да припадаш било којој вероисповести.

ТО ЗНАЧИ ДА... жене имају право на једнаку плату и могућност напредовања у каријери као и мушкарци. Нико не сме да их узнемирава или кињи на послу зато што су жене.

ТО ЗНАЧИ ДА... нико не сме од тебе да тражи да се јавно изјасниш да ли си хомосексуалне или хетеросексуалне оријентације. С друге стране, ако неко жели да се јавно изјасни као хомосексуалац, нико у томе не сме да га спречава.

ТО ЗНАЧИ ДА... ванбрачно рођено дете има иста права као и дете рођено у браку. Исто тако, то значи да наставник не сме да своје поступке према ученику заснива нпр. на свом мишљењу о политичким ставовима његових родитеља.

ТО ЗНАЧИ ДА... ХИВ позитивни ученици имају право да буду третирани као и сви остали. То значи и да лекари не смеју да третирају пацијенте другачије само зато што су нпр. Роми или сиромашни (Курсор, 2009.).

Литература:

- Вучковић-Шаховић, Н. (2001): Права детета и конвенција о правима детета, Југословенски центар за права детета, Београд.
- Вучковић-Шаховић, Н., Врањешевић, Ј., Дејановић, В. (1999): Како до шаргарепе, Југословенски центар за права детета, Београд.
- Врањешевић, Ј. Трикић, З. (2005): За разлику богатије: приручник за интеркултурализам, Pestalozzi Childrens foundation, Београд.
- Видовић, С. Радовановић, М. И други (2006): Вршњачка медијација - од свађе слађе-приручник за водитеље радионица из области образовања за вештине медијације – ГТЗ, Београд.
- Дејановић, В., Кораћ, Н., Росандић, Р., Врањешевић, Ј. и др. (2003): Сада знам, зато могу, Центар за права детета, Београд.
- Закон о основама система образовања и васпитања, 2009.
- Група Мост (2007): Водич за унапређење интеркултуралног образовања, Београд.
- Конвенција о правима детета, УН
- Европски клуб (2000): Сви различити а сви једнаки, Бања Лука
- Мрежа "Живети заједно" (2009): Курсор, бр.12. Београд